

ДИДАКТИЧНА СКЛАДОВА ЧАСТИНА ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН У ФОРМУВАННІ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

DIDACTIC COMPONENT OF FORMING LEADERSHIP QUALITIES OF FUTURE SPECIALISTS

У статті досліджено дидактичну складову частину визначення змісту лідерських якостей майбутніх фахівців та особистості студента зокрема. Уточнено поняття «лідерські якості». Формування лідерських якостей – це складний процес і результат розвитку внутрішньої структури. Підготовка майбутніх фахівців в умовах закладу вищої освіти спрямована на підвищення рівня їх не тільки професійної, але й соціальної компетентності, розвиток лідерських рис фахівця. Лідерські якості студентів зазнають змін у процесі навчання у вищому навчальному закладі під впливом певних обставин та індивідуальних особливостей.

Ключові слова: якості особистості, лідерські якості особистості, лідерські якості студента, розвиток лідерських якостей студента, лідерство, студент, фахівець, комунікативні здібності, організаторські здібності.

В статье исследована дидактическая составляющая определения содержания лидерских качеств будущих специалистов и личности студента в частности. Уточнено понятие «лидерские качества». Формирование лидерских качеств – это сложный процесс и результат развития внутренней структуры. Подготовка будущих специалистов в условиях высшего учебного заведения направлена на повышение уровня их не только профессиональной, но и социаль-

ной компетентности, развитие лидерских качеств специалиста. Лидерские качества студентов изменяются в процессе обучения в высшем учебном заведении под влиянием определенных обстоятельств и индивидуальных особенностей.

Ключевые слова: качества личности, лидерские качества личности, лидерские качества студента, развитие лидерских качеств студента, лидерство, студент, специалист, коммуникативные способности, организаторские способности.

The article deals with the didactic component of the definition of the content of the leadership qualities of future specialists and the personality of a student in particular. The concept of “leadership qualities” is specified. Formation of leadership qualities is a complex process and the result of the development of the internal structure. The training of future specialists in higher educational establishment is aimed at raising their level of not only professional but also social competence, development of leadership skills of a specialist. Leadership skills of students undergo changes in the process of studying at a higher educational establishment under the influence of certain circumstances and individual characteristics.

Key words: personality qualities, personality leadership qualities, student leadership skills, student leadership development, leadership, student, specialist, communicative skills, organizational skills.

УДК 37.035.91

Цимбрило С.М.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри іноземних мов
Національного університету
«Львівська політехніка»

Постановка проблеми у загальному вигляді.

У соціально-історичному та культурологічному аспектах лідерство розглядається як механізм задоволення соціальної потреби суспільства в управлінні; у філософському – як процес домінування особистості та її впливу на спільноту; у політологічному – як найвища форма влади; у психологічному – як інструмент, що дозволяє задовольнити безліч потреб, як феномен суб'єктивної компенсації фізичної або духовної неповноцінності; у соціально-психологічному – як елемент організації й управління суспільними процесами в малій групі.

Умови для формування та стимулювання лідерських рис характеру в людях повинні створюватися вже з дитинства. Необхідно давати дітям і молоді можливість брати на себе відповідальність, діяти творчо та незалежно, але в межах певних правил. Для цього доцільно розробити програми щодо послідовного розвитку позитивних управлінських якостей у них, адже лідерські якості включають у себе повсякденну культуру спілкування з оточенням, а це буде в пригоді для будь-якої людини. Встановлено, що у разі застосування тренінгових та ігрових технологій створю-

ються сприятливі умови для розвитку лідерських здібностей особистості, для вивчення на практиці закономірностей і механізмів соціального впливу, для оволодіння лідерськими вміннями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Наукові ідеї про людину як найвищу цінність, єдність особистісного і соціального, індивідуального і колективного; про роль практики в пізнанні та перетворенні дійсності; суттєві положення системного, акмеологічного, аксіологічного, суб'єктно-діяльнісного підходів до формування особистості досліджувалися у працях таких науковців, як: Г. Данилова, В. Доманський, С. Єлізаров, О. Ігумнов, В. Максимова, О. Пехота, Л. Рибалко та ін.; ідеї впровадження гуманізації та гуманітаризації в процес навчання студентів вищої школи вивчали Г. Балл, І. Бех, С. Богданов, М. Лорінг, А. Сущенко, Є. Патаркін та ін.; психолого-педагогічні основи процесу розвитку лідерства розглядали Г. Андреева, В. Большаков, Н. Жеребова, Р. Кричевський, Б. Паригін, Л. Уманський та ін.; положення про підвищення якості професійної підготовки майбутніх фахівців, зокрема майбутніх учителів, аналізували М. Васильєва, В. Гриньова, І. Зязюн, Н. Нічкало, О. Савченко, С. Сисоєва, О. Сухомлинська,

Г. Троцько та ін.; закономірності організації та функціонування педагогічного процесу у ЗВО досліджували М. Буланова-Топорнова, С. Вітвицька, І. Зязюн, Н. Кузьміна, А. Кузьмінський та ін.; технологічні основи забезпечення процесу навчання студентів ЗВО описали П. Бавіна, Л. Дьяконова, Т. Махіна, Т. Макаренко, О. Полат, Т. Румянцева.

Всебічний аналіз сучасних досліджень дозволив виокремити основні положення, які полягають у тому, що лідерська компетенція фахівця виражається у «здатності передбачати, тобто помічати найменші ознаки змін, тенденцій, які зароджуються; швидко реагувати на зміни і проявляти гнучкість із метою блискавичного реагування на нові вимоги середовища; вирівнювати, тобто узгоджувати власні цінності та потреби з цінностями і потребами інших людей з метою формування команди та її ефективної та злагодженої діяльності; діяти, тобто створювати умови для досягнення мети і наполегливо рухатися до неї» [2, с. 38].

Мета статті полягає у визначенні дидактичних умов, необхідних для ефективного розвитку лідерських якостей студентів; забезпеченні формування лідерських якостей майбутніх фахівців у процесі навчання дисциплін гуманітарного циклу для підвищення якості професійної підготовки студентів закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Сучасні вимоги до фахівця не обмежуються тільки уміннями працювати в команді, вибудовувати систему соціальної взаємодії, а й визначають необхідність знань про особливості комунікативних ситуацій і засоби комунікативного впливу. Соціально-комунікативна компетентність нині необхідна для ефективної соціальної та професійної взаємодії, успішної професійної діяльності. Прояви й характер лідерства залежать від багатьох факторів. Серед них головну роль відіграють особисті якості людини, не тільки менеджера, а кожного із членів групи. У лідерстві важлива роль належить психологічним особливостям людини. Часто причиною виникнення відносин лідерства виступають такі риси характеру, як чесність, впевненість, оптимізм, ентузіазм, порядність, переконаність, настирливість тощо. Але було б недоцільним пов'язувати лідерство тільки з індивідуальними особливостями людини. Це явище групової діяльності й прояву відносин, що виникають у процесі цієї діяльності.

Однією з найскладніших проблем, яку намагаються розв'язати науковці й практики, котрі досліджують лідерство, є визначення підходів для опису лідерського феномену, оскільки в реальному житті та в історії ми можемо зустріти лідерів, які водночас відрізняються один від одного і мають спільні риси. Однак саме це спільне видається чимось невловимим і невизначеним, і навіть якщо вдається з'ясувати відповідні закономірності, складно

знайти інструментарій, який дозволяє їх визначити, описати, а потім сформулювати прості, чіткі рекомендації, що могли б допомогти розвивати в особистості лідерський потенціал.

Можна побачити значимий зв'язок між комунікативними та лідерськими здібностями. Це свідчить про те, що студенти впевнені у тому, що лідер повинен добре володіти комунікативними навичками. Чим вищий рівень комунікативної культури та здібностей, тим вищий рівень лідерських здібностей, адже мовлення є однією з основних і головних візитних карток лідера. Також прямий взаємозв'язок спостерігається між лідерством і натхненням. Тобто з підвищенням у респондентів рівня лідерських якостей спостерігається підвищення такої здатності як надихання інших людей до здійснення мрії. Лідерські якості також пов'язані з управлінням, тобто чим вищі лідерські здібності, тим більше людина володіє прийомами та способами управління, оцінює те, як людина управляє процесом досягнення мети: задовольняється формальними показниками чи прагне зробити роботу максимально ефективною.

Лідерська діяльність виступає як можливість особистісної самореалізації на цьому віковому етапі, як каталізатор розвитку особистості майбутнього професіонала. Принципово важливим є те, яким саме буде лідер – стихійним, ситуативним, нездатним взяти всю повноту відповідальності чи відповідальним, авторитетним, таким, що здатний до самовдосконалення і до розвитку групи, колективу. Отже, процес розвитку лідерських якостей студентів повинен виступати частиною цілісного педагогічного процесу ЗВО й базуватися на особливих умовах, що забезпечують його ефективність.

Професійна компетентність – формування на базі загальної освіти таких професійно значущих для особи і суспільства якостей, які дозволяють людині якнайповніше реалізувати себе в конкретних видах трудової діяльності, що відповідають суспільно необхідному розподілу праці та ринковим механізмам стимулювання [4, с. 12]. Ю.П. Адлер і В.В. Ліпкіна також надають особливого значення відповідальності лідера поряд із системним мисленням і ціннісним базисом: «Відповідальність – це те, без чого в принципі не буває справжнього лідерства» [1]. Основні інтелектуальні здібності лідера: прагнення до постійного самовдосконалення; схильність до прийняття нових ідей; панорамність мислення, професійна придатність; здатність до самоаналізу тощо.

У психології часто говорять не про якості, а про риси чи властивості особистості, що визначаються як «стійкі особливості поведінки індивіда, які повторюються в різних життєвих ситуаціях» [6, с. 302]. У динамічній структурі особистості К. Платонов [5, с. 187] ці поняття розрізняє, надаючи їм свій

особливий зміст. «Властивість – це найширше поняття, це щось властиве особистості, її риса <...>, що зумовлює її подібність або розбіжності з іншими особистостями. Особливість – це така властивість, що відрізняє цю особистість або певний тип особистостей від інших. Можна сказати й так: особливість особистості – це її індивідуальна властивість або їхня сукупність. Якість – це найбільш істотна властивість, що дає особистості визначеності».

Формування лідерських якостей майбутніх фахівців залежить від певних умов. Зміст дисциплін гуманітарного циклу сприяє формуванню позитивної мотиваційно-ціннісної сфери майбутніх фахівців, тому що ці дисципліни передбачають розкриття природи людини та її зв'язку із суспільством, сенсу людського буття, норм соціальної взаємодії, надбань світової та української культур, закономірностей історичного розвитку світового товариства й батьківщини. Першою педагогічною умовою формування лідерських якостей майбутніх фахівців у процесі навчання дисциплін гуманітарного циклу визначено спрямування мотиваційно-ціннісної сфери майбутнього професіонала на лідерство в процесі навчання. Доведено, що в процесі навчання дисциплін гуманітарного циклу відбувається здобуття майбутніми фахівцями системи знань про лідерство, яка є складовою частиною загальної системи знань гуманітарних дисциплін. Тому другим дидактичним складником формування лідерських якостей майбутніх фахівців у процесі навчання дисциплін гуманітарного циклу визначено здобуття майбутнім працівником сукупності інтегрованих знань про лідерство в професійній діяльності.

Встановлено, що важливе значення для формування лідерських якостей особистості має харизма. У психолого-педагогічній літературі харизма лідера розглядається як його особлива обдарованість (теорія «видатної людини»), здатність примушувати звичайних людей діяти неординарно в екстремальній ситуації, а також створювати особливий тип відносин між лідером і послідовниками.

Існують групи лідерських умінь: організаторські (уміння згуртовувати колектив), комунікативні (уміння звертатися до іншої людини, привертати її увагу, ініціювати взаємодію в процесі спілкування), перцептивні (уміння сприймати, розуміти й оцінювати себе та інших), прогностичні (уміння передбачати поведінку іншої людини в процесі діалогу та визначати способи впливу на неї), креативні (уміння виявляти оригінальні ідеї, які ініціюють діалогічні форми взаємодії з іншою людиною), саморегуляції (уміння зберігати рівновагу між внутрішнім станом і зовнішніми обставинами). Суб'єктом лідерства є лідер, тобто особа, котра має потенціал, цінний для групи, і завдяки цьому може впли-

вати на інших людей. Лідерські якості (мотиви, знання, лідерські вміння, стійка лідерська позиція) вирізняють фахівця як лідера та сприяють якісній реалізації ним професійної діяльності. Головну роль у формуванні лідерських якостей фахівця відіграє здатність впливати на працівників (колеги) і вести їх за собою.

Виявлено особливості формування лідерських якостей майбутніх фахівців у процесі навчання дисциплін гуманітарного циклу, а саме: збагачення мотиваційно-ціннісної сфери мотивами лідерства, здобуття знань про лідерство за рахунок розкриття змісту цих дисциплін, який відбиває інформацію про людину, її особистісні якості, зокрема лідерські; формування лідерських умінь і дотримання стійкої лідерської позиції студентами в процесі діалогічної взаємодії, що є характерною ознакою гуманітарних дисциплін. Водночас цілі навчання лідерів реалізуються в їх конкретній, проектно-орієнтованій активності, покликаний здійснювати вплив на більш широке молодіжне середовище.

Науковець О.О. Савельєва пропонує розглядати лідерство як здатність підняти людське бачення на рівень вищого кругозору, вивести поточну діяльність людини на рівень вищих соціальних стандартів, а також формування особистості, виходячи за звичайні рамки, які її обмежують. Лідерство розглядається як динамічна модель поведінки з певною кількістю вагомих чинників, що впливають на відносини, які виникають у макро- та мікроколективі [7, с. 81]. Дидактичні умови формування лідерських якостей майбутніх фахівців: спрямування мотиваційно-ціннісної сфери майбутнього фахівця на лідерство в процесі навчання з метою збереження ним стійкого інтересу до розкриття лідерського потенціалу, мотивації на досягнення успіху в професійній діяльності; здобуття сукупності інтегрованих знань про лідерство для їх якісного засвоєння; забезпечення розвитку лідерських умінь у процесі навчання з метою засвоєння ним операцій (дій) лідерства та якісного здійснення професійної діяльності; набуття практичного досвіду лідерства під час виробничої практики для збереження стійкої лідерської позиції в професійній діяльності.

Лідерство – це досягнення мети через діяльність людей. Воно полягає в підтримці та натхненні працівників і груп людей на те, щоб вони досягали успіху оптимальним шляхом. Ефективні лідери концентруються на невеликій кількості основних проблем, можуть примусити людей добровільно їх вирішувати та мають чітке уявлення про те, що намагаються зробити. Лідерство є запорукою успішної діяльності організації. Лідери – носії головного господарського мислення, орієнтованого на нововведення. Як вказує А. Хуторський, рефлексія є головною ознакою самоусвідомлення, самоаналізу, критичного мислення, його «продук-

том і інструментом», бо спрямована на усвідомлення й оцінку діяльності особистості. Завдяки рефлексії людина аналізує власні дії, зважає, з погляду відповідності умовам завдання, способи, що використовуються. Характерною особливістю навчально-пізнавальної діяльності студентів є переважання активного спостереження і практичних дій над слуханням і механічним запам'ятовуванням, тобто пасивним сприйняттям навчального матеріалу [8, с. 16].

Сам процес удосконалення можливий за умов внутрішньої саморегуляції особистості на основі етичних ідеалів як вищої цінності, досконалого стану того або іншого явища; зразка особистих якостей. Особливістю ідеалів є їх велика індивідуалізованість порівняно з іншими формами цінностей. Моральні норми, принципи особистості становлять ту чи іншу міру засвоєння нею вже сформованих суспільних вимог. Ідеали особисті завжди визначає сама, спираючись на ціннісні уявлення панівної системи моралі. До суспільно-гуманітарних навчальних предметів належать предмети з галузей філософії, історії, педагогіки, психології, філології, економіки, права, різних видів мистецтва, культури. Наприклад, С. Король характеризує професійну спрямованість як форму специфічного міжпредметного зв'язку, що характеризується спеціалізованим взаємозв'язком загальноосвітніх знань із професійними [3, с. 39].

Висновки. Таким чином, процес навчання дисциплін гуманітарного циклу дозволяє формувати студента не як «вузького» спеціаліста, а як багатогранну особистість, здатну розкрити і реалізувати власний потенціал, зокрема лідерський. Педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх фахівців є взаємопов'язаними та вимагають

комплексної реалізації в процесі навчання дисциплін гуманітарного циклу. Визначені тенденції, які мають реалізовуватися в освітньому середовищі ЗВО, форми й механізми роботи зі студентами, взаємодія процесів сукупно зумовлюють розв'язання важливого соціального завдання – підготовки ініціативних, самостійних, відповідальних фахівців, здатних до ефективної управлінської діяльності в якісно інших умовах суспільного розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Адлер Ю.П., Липкина В.В. Лидерство как механизм постоянного обеспечения конкурентоспособности. *Стандарты и качество*. Электронная версия журнала. URL: <http://www.stq.ru/stq/adetail.php?ID=5820>.
2. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. 2006. Вип. 21. Ч. 2. 312 с.
3. Король С.В. Професійна спрямованість навчання як принцип дидактики вищої школи. *Сучасні інформаційні технології та 188 інноваційні методи навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : збірник наукових праць / ред. кол. : І.А. Зязюн (голова) та ін. Київ – Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. Вип. 20. С. 36–40.
4. Матренина Л.Ф. Качество образования как императив современности. *Философия образования*. 2014. № 1. С. 11–19.
5. Платонов К.К. Структура и развитие личности. Москва : Наука, 1986. 254 с.
6. Психологічна енциклопедія / авт.-упоряд. О.М. Степанов. Київ : Академвидав, 2006. 424 с.
7. Савельєва О.О. Оцінка лідерського потенціалу студентів як майбутніх управлінців. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія : Економічні науки*. 2010. № 4. Т. 4. С. 81–84.
8. Хуторской А.В. Эвристический тип образования: результаты научно-практического исследования. *Педагогика*. 1999. № 7. С. 15–22.